

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР «МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ»

Т. Р. Сеітяг'яєва

Навчальна програма

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА

Три роки навчання

Дослідницько-
експериментальний напрям

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР «МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ»

Т. Р. Сеітяг'єва

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
«КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА»**

Три роки навчання

Дослідницько-експериментальний напрям

Київ
Національний центр
«Мала академія наук України»
2021

Авторка:

Т. Р. Сеітяг'яєва – доцентка кафедри зарубіжної філології Науково-навчального інституту філології і журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, методистка II категорії лабораторії суспільних та гуманітарних наук Національного центру «Мала академія наук України», кандидатка філологічних наук

Рецензенти:

В. М. Підвойний – доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, кандидат філологічних наук;

Л. С. Халілова – методистка II категорії лабораторії культурної освіти та гуманітарних дисциплін Національного центру «Мала академія наук України»

*Рекомендовано науково-методичною радою
Національного центру «Мала академія наук України»
(протокол № 3 від 15 жовтня 2020 р.)*

Сеітяг'яєва Т. Р.

С28 Навчальна програма «Кримськотатарська мова і література»: дослідницько-експериментальний напрям / Т. Р. Сеітяг'яєва; за ред. Н. О. Халупко; [відп. за вип. О. В. Лісовий]. – Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. – 52 с.

Навчальна програма дослідницько-експериментального напрямку з позашкільної освіти спрямована на підготовку учнів – членів МАН у секції «Кримськотатарська мова і література», реалізацію їхнього творчого, дослідницького потенціалу в галузі мовознавства і літературознавства.

Видання розраховане на педагогічних працівників закладів позашкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, викладачів і студентів закладів вищої освіти, інститутів післядипломної педагогічної освіти, фахівців, які опікуються питаннями позашкільної освіти, працюють з обдарованими дітьми.

УДК 80

© Сеітяг'яєва Т. Р., 2021

© Національний центр

«Мала академія наук України», 2021

ЗМІСТ

Від автора	4
Пояснювальна записка.....	6
Початковий рівень.....	10
Основний рівень	22
Вищий рівень.....	34
Орієнтовний перелік обладнання.....	46
Література	47

ВІД АВТОРА

*Qabrimde melekler sorğu sorasa,
Azrail tilimni biñ kere torasa,
Öz tuvğan tilimde ayt, maña dermen,
Öz tuvğan tilimde yurlap olermen.*

Bekir Çoban-zade

Ці проникливі слова великого вченого, просвітителя кримськотатарського народу Бекіра Чобан-заде якнайкраще відтворюють потреби сьогочасного кримськотатарського суспільства, прагнення нації зберегти свою мову, відродити традиції, звичаї, примножити скарбницю літератури. Вченого непокоїли питання виховання національної самосвідомості кримськотатарського народу, хвилювали його добробут, соціально-економічне та політичне становище. Вважаючи просвітництво найпотужнішим знаряддям прогресу, вчений намагався пробудити свій народ зі «сплячки».

Збереження багатомістових традицій і цінностей кримськотатарської національної культури, створення необхідних умов для її подальшого розвитку є важливою складовою розв'язання багатьох соціально-економічних проблем, що стоять перед нашим народом. На сучасному етапі розвитку кримськотатарського суспільства питання освіти рідною мовою стає дедалі більш актуальним. Це потребує творчого застосування усього прогресивного у практиці виховання покоління, що підростає.

Без вивчення рідної мови, літератури, культурних явищ неможливо сформувавши духовність суспільства, виховати справжнього патріота.

Навчальна програма з позашкільної освіти «Кримськотатарська мова і література» сприятиме поглибленому вивченню цих дисциплін, формуванню науково-дослідницьких здібностей, вироблятиме шанобливе ставлення до мови і літератури свого народу і його традицій.

Вивчаючи рідну мову і літературу, усну народну творчість, здобувачі освіти долучатимуться до досвіду свого народу, що він надбав упродовж століть, занурюватимуться у світ його духовних цінностей.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Наразі вивчення кримськотатарської літературної мови і літератури є важливою частиною освітнього процесу. Воно сприяє засвоєнню норм кримськотатарської літературної мови, навчає ефективно користуватися мовою в усному і писемному спілкуванні, допомагає загальному розвитку інтелектуальних і творчих здібностей здобувачів освіти.

Вивчення кримськотатарської мови і літератури є важливим чинником формування національно свідомої особистості, розвитку її духовного світу, морально-естетичного, культурного, виховного аспектів. Саме завдяки цьому ми розуміємо ментальність, психологічні особливості народу. Вивчаючи кримськотатарську мову і літературу, здобувачі освіти пізнають світ, набувають практичних навичок пошуково-дослідницької роботи, розвиваються творчо, формують ціннісні орієнтири.

Зміст навчальної програми «Кримськотатарська мова і література» (далі – програма) спрямований на поглиблення знань з кримськотатарської мови і літератури, розвиток навичок самостійного наукового пошуку і залучення здобувачів освіти до наукової роботи у сфері кримськотатарської філології.

Метою програми є: формування дослідницьких і лінгвістичних компетенцій у школярів, які вивчають наукові проблеми сучасної кримськотатарської філології; сприяння творчому й інтелектуальному розвитку особистості у процесі науково-дослідницької роботи в секції кримськотатарської мови і літератури МАН.

Основні завдання програми:

- ознайомити з принципами і правилами організації дослідницької діяльності в галузі кримськотатарської філології;

- сформувати поняття про науково-дослідницьку діяльність та її основні етапи;
- визначити предметне поле сучасних кримськотатарськознавчих досліджень;
- сформувати навички визначення теми і проблеми дослідження, формулювання мети, завдань дослідження;
- ознайомити з основними методами і теоретичним інструментарієм дослідження в галузі кримськотатарської філології;
- розвинути вміння планувати й організовувати свою науково-дослідницьку діяльність;
- ознайомити з основними принципами роботи з науковою літературою;
- ознайомити з правилами оформлення та представлення наукової роботи, її публічного захисту.

Втілення **завдань** програми має сприяти формуванню в особистості таких компетентностей:

- *пізнавальної*: поглиблення знань з кримськотатарської мови та кримськотатарської літератури; формування уявлення про сутність науково-дослідницької роботи;
- *практичної*: закріплення навичок роботи зі словниками і додатковою літературою; закріплення вивченого матеріалу за допомогою різних видів завдань; вироблення комунікативних умінь, зокрема, вміння створювати усні та писемні тексти різних типів, редагувати, конспектувати, готуватися до публічного захисту роботи; вміле застосування отриманих знань на практиці; здобуття навичок організації виставок, підготовки тематичних свят;
- *творчої*: розвиток критичного і наукового мислення, творчої ініціативи, пізнавальної потреби, бажання творчої

самореалізації; формування стійкого інтересу до мовотворчості; написання науково-популярних статей, публікацій; набуття досвіду самостійної роботи, власної творчої діяльності (розвиток мислення, уяви, фантазії, комунікативних здібностей);

- *соціальної*: формування мовної культури особистості; виховання позитивних особистих якостей: відповідальності, активності, ініціативності, самостійності, впевненості у власних силах, самокритичності, вміння працювати в колективі тощо.

За основу програми взято базові компоненти, що їх вивчають у загальноосвітній школі. Програма охоплює такі форми роботи: лекції, практичні заняття, індивідуальні консультації, самостійне вивчення тем, виконання пошукових завдань, екскурсії, контроль (поточний, підсумкова контрольна робота).

Освітній процес у секції організують за принципами науковості, доступності й наочності на основі варіативності технологій, методів і форм навчання. За програмою використовують евристичний, частково-пошуковий, пояснювально-ілюстративний і дослідницький методи. Широко застосовують інтерактивні й дистанційні методи навчання, комп'ютерні та проєктні технології. Ефективному засвоєнню навчального матеріалу сприяють різноманітні допоміжні засоби: наочні посібники, роздатковий матеріал, технічні засоби навчання. Окрім того, програма передбачає особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний та індивідуальний підходи, послідовність і системність викладання теоретичного матеріалу, проведення практичних занять.

Початковий, основний і вищий рівні передбачають набуття науково-дослідницьких навичок на основі кримськотатарської

філології протягом трьох років. Зміст програми складається з розділів «Кримськотатарська літературна мова» та «Кримськотатарська література», які тісно пов'язані між собою.

Навчальна програма реалізується у системі позашкільних навчальних закладів дослідницько-експериментального напрямку або за рахунок варіативної частини загальноосвітніх шкіл у роботі гуртків, секцій. Вона розрахована на здобувачів освіти 8–11-х класів протягом трьох років. Рівні навчання слухачів – початковий, основний та вищий.

На опрацювання навчального матеріалу відводиться така кількість годин: початковий рівень – 144 години (4 години на тиждень), основний рівень – 216 годин (6 годин на тиждень), вищий рівень – 216 годин (6 годин на тиждень). Кількісний склад навчальної групи – 10–15 здобувачів освіти.

За цією програмою можна проводити заняття у групах індивідуального навчання відповідно до Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11.04.2004 № 651 (зі змінами, внесені згідно з наказом МОН від 10.12.2008 № 1123).

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення до змісту програми, плануючи свою роботу з огляду на інтереси гуртківців і стан матеріально-технічної бази закладу.

Розподіл годин за темами – орієнтовний. Перелік обладнання у програмі також орієнтовний, зважаючи на можливості навчального закладу.

Початковий рівень

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичні	практичні	разом
Вступ	2	–	2
Розділ 1. Кримськотатарська літературна мова	14	26	40
1.1. Закони сингармонізму у кримськотатарській мові як морфолого-фонетичне явище	2	2	4
1.2. Однозначність і багатозначність слів кримськотатарської мови	2	2	4
1.3. Принципи класифікації частин мови	10	22	32
Розділ 2. Кримськотатарська література	14	22	36
2.1. Кримськотатарський фольклор як складова народної культури	6	8	14
2.2. Міфологія	2	4	6
2.2. Кримськотатарська література «Епохи пробудження»	6	10	16
Розділ 3. Основи науково-дослідницької діяльності	16	32	48
3.1. Поняття про наукове дослідження	2	2	4
3.2. Вибір теми науково-дослідницької роботи	2	2	4

3.3. Основні засади роботи з науковою інформацією	2	2	4
3.4. Проведення дослідження	4	8	12
3.5. Написання й оформлення науково-дослідницької роботи	4	14	18
3.6. Представлення і захист науково-дослідницької роботи	2	4	6
Розділ 4. Освітня та презентаційна діяльність	2	14	16
4.1. Освітня діяльність	2	6	8
4.2. Презентаційна діяльність	–	8	8
Підсумок	–	2	2
Разом	48	96	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (2 години)

Теоретична частина. Інструктаж із безпеки життєдіяльності. Правила поведінки у навчальному закладі, кабінеті. Ознайомлення з порядком і планом роботи гуртка. Мета і завдання роботи гуртка. Організаційні питання. Організація робочого дня і місця.

Розділ 1. Кримськотатарська літературна мова (40 годин)

1.1. Закони сингармонізму у кримськотатарській мові як морфолого-фонетичне явище (4 години)

Теоретична частина. Загальні відомості про орфографію. Два правила сингармонізму. Правопис деяких букв. Правопис афіксів, кореня-основи. Правопис складних слів і словосполучень.

Практична частина. Ведення словника правопису. Творчі завдання.

1.2. Однозначність і багатозначність слів кримськотатарської мови (4 години)

Теоретична частина. Загальні відомості про лексикологію. Однозначні слова. Багатозначні слова. Омоніми. Синоніми. Антоніми.

Практична частина. Ведення омонімічного, синонімічного, антонімічного словників.

1.3. Принципи класифікації частин мови (32 години)

Теоретична частина. Загальні відомості про морфологію. Морфологічний склад слова. Види афіксів. Конструкція слова. Самостійні та службові частини мови.

Види іменника за змістом. Множина іменників. Афікси присвійності іменників. Афікси присудковості іменників. Відмінювання за відмінками іменників. Створення іменників. Зменшувально-пестливі афікси іменників.

Основні і відносні прикметники. Ступені порівняння прикметників. Значення зменшення і посилення прикметників. Створення прикметників.

Граматичні особливості числівників. Види числівників за значенням. Види числівників за будовою.

Займенник. Види займенників.

Об'єктні та безоб'єктні дієслова. Стан дієслів. Негативна форма дієслів. Відмінювання дієслів. Часи дієслів. Спосіб дієслів. Створення дієслів.

Граматичні особливості прислівників. Групи прислівників. Створення прислівників.

Дієприкметник. Дієслівне ім'я. Службові частини мови. Післялоги, сполучники, частки, модальні слова, вигук, мімеми.

Практична частина. Підготовка і представлення презентацій: «100 часто уживаних іменників», «100 часто уживаних прикметників», «100 часто уживаних дієслів». Творчі завдання дослідницького характеру.

Розділ 2. Кримськотатарська література (36 годин)

2.1. Кримськотатарський фольклор як складова народної культури (14 годин)

Теоретична частина. Національна специфіка фольклору. Носії фольклору – кедаї. Поетика фольклору. Класифікація фольклорних творів. Кримськотатарські героїчні та ліричні дестани, легенди, перекази, казки, анекдоти, пісні, прислів'я та приказки, загадки. Етнографічні регіони Криму: Кезлев, Кефе, Акмесджит, Карасувбазар, Багчасарай, Ак'яр тощо.

Практична частина. Робота з картою, позначення етнографічних регіонів Криму. Дослідження на тему «Класифікація кримськотатарських казок». Підготовка повідомлення (міні-презентації). Укладання таблиці «Класифікація жанрів кримськотатарської народної словесності». Індивідуальні завдання дослідницького характеру.

2.2. Міфологія (6 годин)

Теоретична частина. Міфи стародавніх тюрків. Уявлення давніх тюрків про світ, його створення і богів.

Практична частина. Робота з текстами. Бліцопитування. Виконання творчих (колективних та індивідуальних) завдань.

2.3. Кримськотатарська література «Епохи пробудження» (16 годин)

Теоретична частина. Періодизація історії кримськотатарської літератури. «Епоха пробудження» в кримськотатарській літературі. Автори і спрямованість тематики творів. Відображення нагальних проблем у літературі епохи. Твори Ісмаїла Гаспринського, Номана Челебіджихана, Османа Акчокракли, Мемета Нузета, Усеїна Шаміля Токтаргази, Амді Герайбая, Бекіра Чобан-заде.

Практична частина. Робота з художніми творами: визначення провідних ознак твору у зв'язку з літературною епохою. Індивідуальні завдання дослідницького характеру.

Розділ 3. Основи науково-дослідницької діяльності (48 годин)

3.1. Поняття про наукове дослідження (4 години)

Теоретична частина. Поняття про дослідницьку діяльність. Основні види досліджень (теоретичне, експериментальне, індивідуальне, групове, колективне, комбіноване). Види учнівських дослідницьких робіт. Поняття актуальності й новизни дослідження. Науковий апарат дослідницької роботи.

Відомості про загальну схему наукового дослідження. Постановка проблеми.

Практична частина. Основні етапи науково-дослідницької роботи, визначення об'єкта, предмета і завдання дослідження на прикладі наукової статті. Ознайомлення із загальною структурою наукових робіт здобувачів освіти минулих років.

3.2. Вибір теми науково-дослідницької роботи (4 години)

Теоретична частина. Напрямок дослідження. Основні вимоги до тематики дослідження. Постановка проблеми як початкова ланка науково-дослідницької роботи. Пошук проблеми за допомогою постановки запитань. Занурення у проблему. Тема дослідження. Вимоги до теми роботи. Актуальність дослідження. Мета і завдання дослідження. План дослідження. Формулювання теми, мети і завдань роботи. Рекомендації щодо складання плану роботи. Підготовка програми-запитальника. Аналіз та оброблення теоретичного матеріалу.

Практична частина. Ознайомлення зі списком запропонованих тематик науково-дослідницьких робіт. Постановка проблеми науково-дослідницької роботи: а) окреслення області реальності, яку досліджують, і вибір напрямку дослідження; б) з'ясування того, що вивчено щодо цього аспекту реальності; в) визначення недостатньо досліджених аспектів. Формулювання теми науково-дослідницької роботи. Обговорення проблеми і теми з науковим керівником. Мета і завдання дослідження. Формулювання актуальності теми роботи. Складання початкового плану дослідження.

3.3. Основні засади роботи з науковою інформацією (4 години)

Теоретична частина. Правила роботи в бібліотеці. Види каталогів. Робота з каталогами. Комп'ютерні каталоги бібліотек. Створення бібліографії. Бібліографічний опис книжки. Систематизація наукової інформації. Створення власної картотеки. Опис книжки на картках.

Практична частина. Розроблення плану читання наукової літератури з обраної теми дослідження. Огляд джерел за тематикою дослідження. Робота з літературою. Оформлення списку джерел. Вимоги до оформлення списку використаної літератури.

Практична частина. Вибір теми для наукового реферату. Первинне інформаційне оброблення теми. Пошук і фіксація літератури. Робота з каталогами бібліотек, науково-бібліографічними інтернет-порталами. Складання плану реферату. Збирання матеріалу в бібліотеці, інтернеті. Опрацювання зібраних матеріалів. Оформлення роботи. Формування списку використаної літератури.

3.4. Проведення дослідження (12 годин)

Теоретична частина. Підготовка та проведення дослідження. Оброблення і представлення результатів дослідження: графічне і табличне. Пакети прикладних програм для проведення наукового дослідження й оброблення його результатів. Поняття похибки наукового дослідження.

Практична частина. Складання плану дослідження. Особливості мовознавчого та літературознавчого дослідження. Опис ходу дослідження. Форми представлення наукових результатів

(табличне, графічне, діаграмне). Використання комп'ютерних програм для представлення наукових результатів.

3.5. Написання й оформлення науково-дослідницької роботи (18 годин)

Теоретична частина. Ознайомлення з вимогами до оформлення науково-дослідницької роботи. Загальні правила оформлення тексту. Структура роботи: титульний аркуш, зміст, перелік умовних позначень і скорочень, вступ, основна частина, висновки, список використаної літератури, додатки (за потреби).

План викладення дослідження. Підготовка чернетки як початковий етап написання науково-дослідницької роботи. Виправлення чернетки.

Практична частина. Ознайомлення з прикладами оформлення науково-дослідницьких робіт здобувачів освіти минулих років. Проведення тренінгу з побудови аргументації у тексті роботи. Відпрацювання логіки побудови тексту роботи. Написання вступу і висновків, їх специфіка. Написання і виправлення чернетки науково-дослідницької роботи.

3.6. Представлення і захист науково-дослідницької роботи (6 годин)

Теоретична частина. Вимоги до доповіді. Структура доповіді. Поради промовцеві. Методи викладення матеріалу. Правила складання й оформлення презентацій. Створення мультимедійної презентації.

Ораторське мистецтво. Загальні правила ведення дискусії. Мистецтво ставити запитання. Мистецтво відповідати на запитання. Підготовка до публічного виступу. Захист.

Практична частина. Підготовка доповіді та презентації за результатами науково-дослідницької роботи. Рольова гра «Захист науково-дослідницької роботи» за планом: виступ із доповіддю, постановка запитань до неї, відповіді на запитання, виступи опонентів. Розподіл ролей між вихованцями («доповідач», «опонент», «керівник», «критик»). Аналіз результатів проведеної гри.

Розділ 13. Освітня та презентаційна діяльність (16 годин)

13.1. Освітня діяльність (8 годин)

Теоретична частина. Зустрічі з науковцями. Екскурсії до музеїв.

Практична частина. Наукові читання, тематичні заходи. Оформлення щоденника гуртківця, написання звітів, створення мультимедійних презентацій про відвідування музеїв, культурних споруд тощо.

13.2. Презентаційна діяльність (8 годин)

Практична частина. Участь у конференціях, конкурсах, олімпіадах.

Підсумок (2 години)

Практична частина. Узагальнення роботи гуртка за навчальний рік. Відзначення кращих вихованців гуртка.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Здобувачі освіти мають знати:

- правила техніки безпеки і безпеки життєдіяльності; правила поведінки у навчальному закладі, кабінеті; правила санітарії та гігієни під час роботи за комп'ютером;
- суть предметів філологічної науки;
- поняття «проблема», «мета», «об'єкт», «предмет» і «завдання» наукового дослідження;
- правила й етапи організації учнівської науково-дослідницької діяльності;
- поняття творчості й основні методи творчої активності;
- основні методи наукового дослідження;
- основні форми наукового пізнання: теорія, факт, гіпотеза, проблема;
- основні принципи роботи з науковою інформацією;
- основні види наукових робіт: стаття, тези, анотація, реферат;
- правила оформлення науково-дослідницької роботи і тез до неї;
- принципи презентації результатів науково-дослідницької діяльності.

Здобувачі освіти мають уміти:

- дотримуватися правил техніки безпеки і безпеки життєдіяльності; правил поведінки у навчальному закладі, кабінеті; правил санітарії та гігієни під час роботи за комп'ютером;
- користуватися філологічними поняттями;
- обирати вербальні та невербальні засоби спілкування;
- схематизувати теоретичні знання у презентації;
- складати опорні схеми для запам'ятовування;
- доречно вживати у мовленні формули мовленнєвого етикету;
- вибірково і стисло передавати зміст почутого;

- переказувати текст за різними завданнями;
- виокремлювати необхідну інформацію з різних усних джерел, зокрема медіатекстів, для створення невеличкого власного висловлювання;
- визначати й обговорювати мету, основні ідеї та окремі деталі усної інформації;
- коментувати зміст текстів, зокрема медіатекстів, зіставляти із власними спостереженнями;
- виконувати творчі завдання;
- створювати висловлювання, записувати їх з огляду на мету й адресата, дотримуючись норм літературної мови;
- користуватися словниками;
- створювати невеличкі тексти різних типів і жанрів (казка, розповідь, опис, міркування);
- створювати прості медіатексти, використовувати різні форми їх презентації;
- знаходити і виправляти орфографічні помилки, зокрема на основі знань про будову слова;
- аналізувати і вдосконалювати створений текст відповідно до мети спілкування, перевіряти грамотність написаного;
- пов'язувати елементи інформації в цілісну картину;
- висловлювати власні погляди, підтверджувати їх прикладами;
- розрізняти факти і думки про ці факти;
- формулювати висновки на основі інформації, виявленої в тексті;
- пояснювати зміст простих медіатекстів;
- описувати емоційний стан персонажів, висловлювати власне ставлення до прочитаних або прослуханих творів, літературних персонажів, об'єктів мистецтва і навколишнього світу;
- наводити прості аргументи щодо власних думок, використовуючи текст, власний досвід та інші джерела;
- описувати враження від змісту медіатексту;

- розуміти мету читання (задоволення, розвага, пошук потрібної інформації) й обирати відповідні тексти;
- вимовляти з правильною інтонацією різні за метою висловлювання та речення;
- на основі тексту створювати простий і складний плани;
- експериментувати з текстом (змінювати сюжет, переказувати текст з іншої позиції, додавати персонажів, імпровізувати під час інсценізації);
- виокремлювати проблему, обґрунтовувати актуальність, визначати об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження;
- складати індивідуальний план роботи;
- обирати й застосовувати методи дослідження відповідно до поставленої мети;
- знаходити інформацію для розв'язання виявленої проблеми;
- працювати в бібліотеках та інтернеті з різними інформаційними ресурсами, правильно цитувати і конспектувати джерела, оформлювати бібліографічні посилання;
- порівнювати джерела різних видів з однієї проблеми;
- використовувати інформацію із джерел для доведення певного факту, точки зору, власної думки;
- систематизувати матеріал, складати схеми і таблиці;
- складати тези наукової роботи;
- викладати й оформлювати результати науково-дослідницької роботи.

Здобувачі освіти мають набути досвіду:

- спостерігати мовні явища та аналізувати їх у межах тем за програмою;
- аналізувати значення слів, виходячи з контексту, будови слова, перевіряти за словниками власне розуміння значення слова;
- використовувати у мовленні слова з переносним значенням, синоніми та антоніми, фразеологізми для досягнення мети спілкування;

- використовувати у мовленні засоби художньої виразності у творах різних жанрів;
- правильно вживати граматичні форми частин мови;
- правильно записувати різні види речень за метою висловлювання;
- організовувати учнівську науково-дослідницьку роботу;
- проводити наукові дослідження у сфері філології;
- працювати з каталогами бібліотек, науково-бібліографічними інтернет-ресурсами;
- аналізувати, систематизувати, узагальнювати інформацію;
- створювати мультимедійні презентації;
- створювати асоціативні схеми, таблиці;
- публічно захищати власну позицію, наукові напрацювання;
- брати активну участь у конференціях, конкурсах, тематичних заходах тощо.

Основний рівень

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичні	практичні	разом
Вступ	3	–	3
Розділ 1. Кримськотатарська літературна мова	24	48	72
1.1. Морфеміка і словотвір	4	8	12
1.2. Синтаксичні конструкції кримськотатарської мови	10	20	30
1.3. Мова і мовне спілкування. Культура мови. Мовна норма	10	20	30
Розділ 2. Кримськотатарська література	18	30	48
2.1. Усна народна творчість як художня система	8	12	20
2.2. Творчість авторів класичної кримськотатарської літератури різних періодів	10	18	28
Розділ 3. Основи науково-дослідницької діяльності	24	48	72
3.1. Наука та основи лінгвістичних досліджень	3	6	9
3.2. Організація наукового дослідження	3	6	9
3.3. Вибір теми дослідження	3	6	9
3.4. Розроблення гіпотези дослідження	3	6	9

3.5. Основні засади роботи з науковою інформацією	3	6	9
3.6. Написання й оформлення, представлення і захист науково-дослідницької роботи	9	18	27
4. Освітня та презентаційна діяльність	3	15	18
4.1. Освітня діяльність	3	6	9
4.2. Презентаційна діяльність	–	9	9
Підсумок	3	–	3
Разом	75	141	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 години)

Теоретична частина. Інструктаж із безпеки життєдіяльності. Правила поведінки у навчальному закладі, кабінеті. Ознайомлення з порядком і планом роботи гуртка. Мета і завдання гуртка. Організаційні питання. Організація робочого дня та місця.

Розділ 1. Кримськотатарська літературна мова (72 години)

1.1. Морфеміка і словотвір (12 годин)

Теоретична частина. Морфема, словоформа, слово. Морфема як одиниця мови. Види морфем. Історичні зміни у структурі слів. Етимологія як розділ лінгвістики. Об'єкт словотвору. Словотворчі ланцюжки. Основні способи творення слів у кримськотатарській мові.

Практична частина. Робота зі схемами, картками. Вправи, тестові, пошукові, творчі завдання, завдання-спостереження.

1.2. Синтаксичні конструкції кримськотатарської мови (30 годин)

Теоретична частина. Словосполучення. Головні та залежні слова. Речення, граматична основа. Порядок слів у реченні. Види речень за метою висловлювання. Головні члени речення. Другорядні члени речення. Поширені та непоширені речення. Однорідні члени речення; розділові знаки; узагальнювальні слова, їх правопис. Вставні слова. Звертання. Складне речення.

Практична частина. Складання тематичних текстів. Складання текстів із заданих слів, описових, наукових текстів, публіцистичного та художнього характеру, написання творів, викладів. Завдання-спостереження, завдання-дослідження, спрямовані на самостійне спостереження й аналіз вживання у мовленні різних видів простих і складних речень, вставних слів і речень.

1.3. Мова і мовне спілкування. Культура мови.

Мовна норма (30 годин)

Теоретична частина. Спілкування і мова. Основні функції спілкування. Закони спілкування. Національні особливості спілкування. Культура мови. Основні аспекти культури мови: нормативний, комунікативний, естетичний. Мовна норма. Нормативний аспект культури мови та його основні особливості. Основні види мовних норм. Комунікативні якості мови: точність, чистота, багатство. Слово і сфера його вживання. Культура монологічного і діалогічного мовлення. Словниковий запас сучасної людини.

Норми кримськотатарського мовного етикету. Мова й етикет. Культура поведінки, культура спілкування і мовленнєвий етикет. Виступ перед аудиторією. Специфіка ведення діалогу. Мовна майстерність.

Практична частина. Вправи і завдання для опанування всіх видів мовленнєвої діяльності й основ культури усного та писемного мовлення. Тренінги. Ситуативні й ділові ігри.

Завдання-дослідження, спрямовані на виокремлення ключових слів; доречне вживання термінів, фразеологізмів; правильну побудову речення. Складання словника-мінімуму лексики, яку вживає конкретна особа.

Завдання-спостереження з елементами аналізу. Аналітичні завдання. Тренінг «Як краще сказати». Комунікативні завдання.

Підготовка і презентація виступів на задану тему.

Розділ 2. Кримськотатарська література (48 годин)

2.1. Усна народна творчість як художня система (20 годин)

Теоретична частина. Класифікація кримськотатарських пісень. Тематика прислів'їв і приказок.

Легенди Криму як складова кримськотатарської культури. Героїчні сказання з вигаданими персонажами («Легенда про Арзи-киз», «Золота колиска»). Легенди, присвячені природі Криму (легенди про скелі Демірджі та Кішка, легенда про Аю-Даг тощо).

Анекдоти – епічний жанр фольклору як попередник жанру оповідання. Одноепізодні, смішні повчальні історії про Ахмет-акая з лаконічною розповіддю.

Практична частина. Інтелектуальна гра (бліцопитування). Індивідуальні й творчі завдання дослідницького характеру. Конкурс анекдотів про Ахмет-акая і Ходжу Насреддіна. Опрацювання і порівняння українських та кримськотатарських прислів'їв і приказок.

2.2. Творчість авторів класичної кримськотатарської літератури різних періодів (28 годин)

Теоретична частина. Поняття індивідуального стилю письменника. Зв'язок між стилем доби та індивідуальним стилем письменника. Психологія творчості. Свобода митця. Визначальні складники індивідуального стилю письменника. Різновиди аналізу художнього твору: сюжетний, проблемний, системний. Сучасний літературний процес у Криму.

Бекір Чобан-заде. «Doğdım bir evde», «Bulutlar, bulutlar...» Спогади про дитинство, про любов батьків і дітей. Філософське і виховне значення віршів. Любов і туга автора за Батьківщиною. Основи національного виховання, сімейні традиції.

Абібулла Одабаш. «Unutmaacaq». Трагедія голоду. Доля сироти Есми. Прагнення головної героїні до навчання.

Номан Челебіджіхан. ««Ant etkenmen...», «Qarılğaçlar duası». Клятва автора померти на шляху знань. Тема закриття загальноосвітніх шкіл у Криму.

Юсуф Болат. «Alım» (уривок з роману). Ресуль ефенді – вчитель і наставник. Дружба двох підлітків – Аліма і Февзі. Зустріч Аліма з Ванею Айвазовським, майбутнім художником.

Практична частина. Визначення індивідуального стилю письменника Ю. Болати на прикладі його оповідань і романів. Системний аналіз твору за схемою. Семінар «Сучасна кримськотатарська поезія». Художні образи в романі «Alım».

Розділ 3. Основи науково-дослідницької діяльності (72 години)

3.1. Наука та основи лінгвістичних досліджень (9 годин)

Теоретична частина. Наука і науковий світогляд. Поняття про науку. Завдання і мета науки, її основні функції. Роль науки у розвитку суспільства.

Розвиток науки в Україні. Національна академія наук України як вища державна наукова організація країни. Структура наукових відділень Національної академії наук України.

Гуманітарні науки як специфічна галузь наукового дослідження.

Лінгвістика – наука про мову. Основні напрями сучасної лінгвістики. Видатні вчені-лінгвісти, які зробили внесок у вивчення кримськотатарської мови. Основи лінгвістичних досліджень.

Практична частина. Оприлюднення інформації про видатних українських науковців-лінгвістів. Підготовка рефератів та їх представлення. Зустрічі з науковцями, які зробили внесок у вивчення кримськотатарської мови.

3.2. Організація наукового дослідження (9 годин)

Види учнівських науково-дослідницьких робіт. Конспектування. Види конспектів. Тематичні виписки, тези, план, анотація. План-проспект. Форми представлення наукового дослідження. Форми аналізу наукових робіт: анотація, відгук, рецензія.

Основні етапи лінгвістичного дослідження. Використання загальнонаукових методів і методик. Вибір лінгвістичних методів дослідження. Методи і принципи лінгвістичного аналізу.

Мета і завдання навчально-дослідницької роботи з кримськотатарської мови, методика її поетапного проведення.

Принципи збирання матеріалу дослідження, зосереджений основний науковий потенціал, оброблення отриманого матеріалу. Принципи і прийоми роботи з мовним матеріалом.

Практична частина. Формулювання основних етапів науково-дослідницької роботи, визначення об'єкта, предмета і завдання дослідження на прикладі наукової статті лінгвістичного напрямку. Ознайомлення із загальною структурою наукових робіт здобувачів освіти минулих років.

3.3. Вибір теми дослідження (9 годин)

Теоретична частина. Тематика дослідження учня. Постановка і пошук проблеми як початкова ланка науково-дослідницької роботи. Занурення у проблему за допомогою постановки запитань. Вимоги до теми роботи. Актуальність дослідження. Мета і завдання дослідження. План дослідження.

Практична частина. Вибір і формулювання теми дослідницької роботи. Окреслення області реальності, яку досліджують, і вибір напряму дослідження. З'ясування того, що вивчено щодо цього аспекту реальності. Визначення недостатньо досліджених аспектів. Обговорення проблеми і теми з науковим керівником. Мета і завдання дослідження. Формулювання актуальності теми роботи. Складання початкового плану дослідження.

3.4. Розроблення гіпотези дослідження (9 годин)

Теоретична частина. Гіпотеза у науково-дослідницькій роботі. Структура гіпотези. Висунення різноманітних гіпотез. Від гіпотези до теорії. Критерії перевірки гіпотез.

Практична частина. Висунення гіпотез до розв'язання поставленої проблеми. Порівняння різноманітних висунутих гіпотез. Розроблення плану перевірки гіпотези. Початок роботи над дослідженням за планом. Робота над задумом дослідження.

3.5. Основні засади роботи з науковою інформацією (9 годин)

Теоретична частина. Поняття інформації. Раціональна організація пошуку інформації. Види інформаційних ресурсів і правила роботи з ними. Пошукові ресурси інтернету. Можливості інтернету для пошуку інформації. Ключові слова як засіб пошуку інформації в інтернеті. Пошук інформації за темою дослідження. Використання комп'ютерних технологій для зберігання і систематизації інформаційних джерел. Електронні бібліотеки, їх можливості у проведенні дослідження.

Загальні принципи роботи з навчальною та науковою літературою. Психологічна підготовка до читання. Мета, способи і правила читання. Умови раціонального прочитання. Робота зі змістом, анотацією, передмовою і післямовою. Техніка швидкого читання на допомогу засвоєнню матеріалу та роботі з літературою. Правила цитування і конспектування матеріалу. Оформлення посилань у тексті. Види роботи з текстом. Науковий етикет і плагіат. Як уникнути плагіату під час роботи з літературою.

Робота в бібліотеці. Два види каталогів: алфавітний і систематичний. Комп'ютерні каталоги бібліотек. Створення бібліо-

графії. Бібліографічний опис книжки. Систематизація наукової інформації. Створення власної картотеки. Опис книжки.

Практична частина. Робота з різними типами лінгвістичних словників. Оброблення матеріалу дослідження. Складання картотеки.

Робота з пошуковими системами в інтернеті. Створення списку корисних ресурсів. Робота з електронними лінгвістичними словниками.

Вправи на роботу з текстом. Написання анотації на статтю. Складання тез до роботи. Написання відгуку і рецензії на наукову статтю, книжку. Робота в бібліотеці. Ознайомлення з прикладами оформлення бібліографії у наукових статтях і наукових виданнях. Розроблення плану читання наукової літератури за обраною темою дослідження. Формування огляду джерел за тематикою роботи. Оформлення списку джерел. Складання термінологічного словника власного дослідження.

3.6. Написання й оформлення, представлення і захист науково-дослідницької роботи (27 годин)

Теоретична частина. Ознайомлення з вимогами до оформлення науково-дослідницької роботи. Загальні правила оформлення тексту. Правила оформлення дослідницької роботи і презентаційного матеріалу. Структура роботи: титульний аркуш, зміст, перелік умовних позначень і скорочень, вступ, основна частина, висновки, список використаної літератури, додатки (за потреби).

План викладення дослідження. Створення тексту дослідницької роботи. Підготовка чернетки як початковий етап написання науково-дослідницької роботи. Виправлення чернетки.

Науковий стиль викладення матеріалу. Структурування і подання думок. Критичне мислення. Побудова аргументації під час написання тексту, пошук аргументів. Формулювання висновків.

Складання плану захисту наукової роботи. Подання результатів роботи.

Вимоги до доповіді. Структура доповіді. Поради промовцеві. Методи викладення матеріалу. Правила складання й оформлення презентацій. Використання різноманітних комп'ютерних програм для підготовки презентацій.

Ораторське мистецтво. Загальні правила ведення дискусії. Мистецтво ставити запитання. Мистецтво відповідати на запитання.

Практична частина. Ознайомлення з прикладами оформлення науково-дослідницьких робіт здобувачів освіти минулих років. Тренінг із побудови аргументації у тексті роботи. Відпрацювання логіки побудови тексту роботи. Написання вступу і висновків, їх специфіка. Написання та виправлення чернетки науково-дослідницької роботи.

Підготовка доповіді та презентації за результатами науково-дослідницької роботи. Захист науково-дослідницької роботи. Аналіз результатів проведеної роботи.

4. Освітня та презентаційна діяльність (18 годин)

4.1. Освітня діяльність (9 годин)

Теоретична частина. Зустрічі з науковцями. Екскурсії до музеїв.

Практична частина. Наукові читання, тематичні заходи.

4.2. Презентаційна діяльність (9 годин)

Практична частина. Участь у конференціях, конкурсах, олімпіадах.

Підсумок (3 години)

Теоретична частина. Узагальнення роботи гуртка за навчальний рік. Відзначення кращих вихованців гуртка.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Здобувачі освіти мають знати:

- правила техніки безпеки у навчальному кабінеті, правила санітарії та гігієни під час роботи за комп'ютером і безпеки життєдіяльності;
- правила ефективного планування часу;
- поняття про наукову діяльність, відмінності між науковим та іншими видами пізнання;
- основні форми наукового пізнання: теорія, факт, гіпотеза, проблема;
- поняття проблеми, мети, об'єкта, предмета і завдання дослідження;
- поняття творчості;
- основні принципи роботи з науковою інформацією;
- основні правила представлення наукової інформації;
- поняття про наукове дослідження;
- основні види дослідницьких робіт;
- правила й етапи організації учнівської науково-дослідницької роботи;
- правила роботи з науковою та навчальною літературою;
- правила оформлення науково-дослідницької роботи і тез до неї;
- правила оформлення презентації науково-дослідницької роботи;
- принципи презентації результатів науково-дослідницької діяльності.

Здобувачі освіти мають уміти:

- дотримуватися правил техніки безпеки і безпеки життєдіяльності; правил поведінки у навчальному закладі, кабінеті; правил санітарії та гігієни під час роботи за комп'ютером;
- пов'язувати теоретичний матеріал із практичними життєвими прикладами;

- поводитися відповідно до комунікативної культури;
- ефективно планувати час, організовуючи певний вид діяльності;
- виокремлювати проблему, обґрунтовувати її актуальність, визначати об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження;
- застосовувати теоретичні методи наукового пізнання: аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, формалізація, індукція і дедукція;
- шукати інформацію для розв'язання виявленої проблеми;
- працювати у бібліотеках та мережі «Інтернет» із різними інформаційними ресурсами, правильно цитувати джерела, оформлювати бібліографічні посилання;
- систематизувати матеріал, складати схеми і таблиці;
- складати тези наукової роботи;
- викладати й оформлювати результати науково-дослідницької роботи;
- планувати свій день;
- раціонально організувати навчальну діяльність;
- ставити дослідницьку проблему;
- обґрунтовувати актуальність роботи;
- збирати інформацію, необхідну для реалізації наукового дослідження;
- аргументовано викладати свої думки усно і письмово;
- оформлювати науково-дослідницьку роботу згідно з вимогами;
- презентувати результати дослідження, використовуючи різноманітні засоби;
- працювати зі словниками.

Здобувачі освіти мають набути досвіду:

- ефективно взаємодіяти;
- адекватно сприймати оточення й розумітися у спілкуванні;

- адекватно поводитися у малих і великих групах;
- узагальнювати критичну літературу, вибирати докази і доводити свої тези;
- збирати відомості з книжок, видань, газет, зберігати і принагідно користуватися ними;
- організовувати учнівську науково-дослідницьку роботу;
- складати і вчасно виконувати розпорядок своєї роботи;
- провадити науково-дослідницьку діяльність;
- оцінювати свої дії, результат;
- працювати з каталогами бібліотек, науково-бібліографічними інтернет-ресурсами;
- аналізувати, систематизувати, узагальнювати інформацію;
- вибирати критичні, порівняльні, узагальнювальні докази і доводити свої тези;
- створювати мультимедійні презентації;
- публічно захищати власну позицію, наукові напрацювання;
- брати активну участь у конференціях, конкурсах, тематичних заходах тощо.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичні	практичні	разом
Вступ	3	–	3
Розділ 1. Кримськотатарська літературна мова	27	45	72
1.1. Фразеологізми, або ідіоми, кримськотатарської мови	8	13	21
1.2. Історичне формування лексики кримсько-татарської мови	4	8	12
1.3. Формування мовно-комунікативної компетенції дослідника	15	24	39
Розділ 2. Кримськотатарська література	18	30	48
2.1. Історична епоха в розвитку кримськотатарського фольклору	8	12	20
2.2. Вивчення кримськотатарської літератури через пам'ятки загальнотюркської культури	10	18	28
Розділ 3. Основи науково-дослідницької діяльності	20	52	72
3.1. Творчість та її роль у науково-дослідницькій роботі	2	4	6

3.2. Основи інтелектуальної власності і патентування	2	4	6
3.3. Методологія наукового пізнання	2	4	6
3.4. Специфіка наукових досліджень у галузі мови та літератури	3	6	9
3.5. Написання та оформлення науково-дослідницької роботи	6	15	30
3.6. Наукова дискусія	3	6	9
3.7. Представлення і захист науково-дослідницької роботи	2	4	6
Розділ 4. Освітня та презентаційна діяльність	3	15	18
4.1. Освітня діяльність	3	6	9
4.2. Презентаційна діяльність	-	9	9
Підсумок	3	-	3
Разом	74	142	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (3 години)

Теоретична частина. Інструктаж із безпеки життєдіяльності. Правила поведінки у навчальному закладі, кабінеті. Ознайомлення з порядком і планом роботи гуртка. Мета і завдання гуртка. Організаційні питання. Організація робочого дня та місця.

Розділ 1. Кримськотатарська літературна мова (72 години)

1.1. Фразеологізми, або ідіоми, кримськотатарської мови (21 година)

Теоретична частина. Фразеологізм і його відмінність від слова. Фразеологічні одиниці кримськотатарської мови, їх лексичне значення, стилістична приналежність. Джерела фразеологізмів.

Практична частина. Робота зі словниками. Створення презентації «Добір українських фразеологізмів, аналогічних кримськотатарським». Семінар «Краса та мудрість ідіом кримськотатарської мови».

1.2. Історичне формування лексики кримськотатарської мови (12 годин)

Теоретична частина. Загальнотюркська лексика. Справжні кримськотатарські слова. Слова, запозичені з перської мови. Слова, запозичені з грецької мови. Слова, запозичені з арабської мови. Слова, що увійшли до кримськотатарської мови за допомогою інших мов. Лексичний склад сучасної кримськотатарської мови. Загальні відомості про лексикографію. Словники сучасної кримськотатарської мови.

Практична частина. Створення презентації «Слова-запозичення». Дослідницькі завдання. Вікторина на знання кримськотатарської лексики (етимологічний аспект). Укладання індивідуальних словників.

1.3. Формування мовно-комунікативної компетенції дослідника (39 годин)

Теоретична частина. Додавання словостворювальних та словозмінювальних афіксів за правилами сингармонізму. Категорія присвійності іменників. Категорія присудковості іменників. Позначення часу в годинах. Феномен ізафету й ізафетного ланцюжка у кримськотатарській мові. Умовний спосіб у кримськотатарській мові. Форма можливості/неможливості. Зобов'язальний спосіб. Післяйменник *için*. Функціонально-граматичні особливості та семантика. Чергування приголосних. Порядок слів у реченні. Ступені порівняння прикметників і прислівників. Афікси утворення дієслів від імен, від інших дієслів. Афікси дієслівного словотворення іменників.

Практична частина. Творчі завдання, спрямовані на формування мовно-комунікативної компетенції дослідника. Підготовка розмовних тем: «Кому належать ці речі», «Професії моїх близьких», «Мое хобі», «Моя батьківщина», «Коли я був дитиною», «Інструкція поведінки в літаку, метро», «Обряди і свята», «Як я розподіляю свій час», «Мое майбутнє», «Приймаючи гостей», «У гостях», «Якщо ми не діятимемо», «Чим я відрізняюся від тих, хто мене оточує», «Скільки бібліотек у світі», «Мої дії для миру в усьому світі», «Бути приємним», «Проявляти обережність», «Найбільша бібліотека у світі» тощо. Семінар-практикум «Мовно-комунікативна компетенція дослідника».

Розділ 2. Кримськотатарська література (48 годин)

2.1. Історична епоха в розвитку кримськотатарського фольклору (20 годин)

Теоретична частина. Походження та розвиток кримськотатарських народних епосів. Класифікація епосів. Героїчні та ліричні епоси: «Çorabatır», «Narqamış», «Tair ve Zöre».

Перекази. Особливості жанру. Перекази про народного героя Аліма Азамат оглу: «Qulaqsız Alim», «Qaraqulaq», «Qaravullar meydanında». Героїчна і трагічна доля Аліма. Його мужність і шляхетність. Любов і вдячність простого народу до Аліма.

Практична частина. Робота з текстами. Робота з картками. Обговорення проблемних питань. Вправи дослідницького і творчого характеру.

2.2. Вивчення кримськотатарської літератури через пам'ятки загальнотюркської культури (28 годин)

Теоретична частина. Орхоно-єнисейські рунічні пам'ятки. Написи «Kül Tegin», «Bilge Kagan» як зразки великої старовиннотюркської літератури. Дидактична поема Юсуфа Баласагуні «Наука бути щасливим». «Словник тюркських говірок» Махмуда Кашгарі. Пам'ятка кримськотатарської мови XIII століття «Kodeks Kumanikus». Історія її створення.

Практична частина. Індивідуальні й творчі завдання дослідницького характеру. Написання есе на тему «Актуальні проблеми сучасної літератури».

Розділ 3. Основи науково-дослідницької діяльності (72 години)

3.1. Творчість та її роль у науково-дослідницькій роботі (6 годин)

Теоретична частина. Підходи до визначення поняття «творчість». Творчість і мислення. Творчість та уява. Творчість і пізнання. Творчість та інтуїція. Творчість у науковому пізнанні. Творчість у науці та мистецтві: спільне й відмінне. Взаємозв'язок інтуїтивного і свідомого у науковому пізнанні. Наукове дослідження як творчий процес. Ситуація виникнення нового знання. Нове як результат старого.

Практична частина. Застосування творчих підходів у роботі над задумом власної дослідницької роботи. Індивідуальні дослідницькі завдання. Тренінг «Знайди ідею».

3.2. Основи інтелектуальної власності і патентування (6 годин)

Теоретична частина. Поняття інтелектуальної власності. Види інтелектуальної власності. Результати наукової, творчої діяльності як об'єкти правовідносин у сфері інтелектуальної власності. Закони України щодо захисту інтелектуальної власності, нормативні акти, законодавче регулювання винахід-

ницької діяльності. Авторське право. Авторські права у мережі «Інтернет». Основні засоби захисту авторських прав. Поняття патенту. Поняття винаходу і його критерії. Об'єкти винаходу: продукт, спосіб, корисна модель. Поняття формули винаходу. Порядок отримання патенту в Україні.

Практична частина. Вивчення законів і нормативних документів щодо захисту інтелектуальної власності в Україні. Відпрацювання практичних навичок з оформлення необхідної документації у контексті тематики роботи.

3.3. Методологія наукового пізнання (6 годин)

Теоретична частина. Поняття методології наукового дослідження. Основні методи наукового пізнання. Емпіричний і теоретичний рівні пізнання. Основні методи емпіричного рівня пізнання. Організація і проведення спостереження. Організація і проведення лінгвістичного дослідження. Факт як форма знання. Теоретичний рівень пізнання. Структура і функція наукової теорії. Науковий закон як ключовий елемент теорії. Методи теоретичного пізнання – абстрагування, ідеалізація, формалізація, моделювання. Аналіз і синтез. Порівняння. Аналогія.

Практична частина. Пошук методів дослідження для власної науково-дослідницької роботи. Творчі завдання дослідницького характеру. Вправи на застосування методів теоретичного пізнання до розв'язання проблеми дослідження.

3.4. Специфіка наукових досліджень у галузі мови і літератури (9 годин)

Теоретична частина. Перспективні напрями досліджень сучасної філології. Основні дослідники та наукові установи, що вивчають кримськотатарську філологію. Основні методологічні підходи до аналізу проблем ХХ ст. Специфіка наукових досліджень у галузі мови та літератури. Методи збирання первинної інформації у лінгвістиці. Визначення джерел матеріалів для дослідження. Збирання мовного матеріалу. Вибір загальнонаукових методів дослідження. Специфіка лінгвістичних методів дослідження. Аналіз, систематизація та опис мовного матеріалу. Аналіз письмових джерел як метод дослідження. Надійність і валідність інформації. Оброблення первинної інформації. Аналіз інформації дослідження. Форми звітності про результати дослідження.

Практична частина. Ознайомлення з роботами дослідників, що вивчають кримськотатарську філологію. Практикум «Збирання первинної інформації у лінгвістиці», «Збирання мовного матеріалу». Тренінг «Вибір лінгвістичних методів дослідження». Аналіз, систематизація та опис мовного матеріалу. Написання звіту про результати проведеної роботи.

3.5. Написання й оформлення науково-дослідницької роботи (30 годин)

Теоретична частина. Основні етапи дослідження. Уточнення теми наукового дослідження та її обґрунтування. Рецензування як форма зовнішньої оцінки наукової роботи. Поняття наукової статті, її структурні частини, правила оформлення та публікації. Впровадження наукових досліджень у практику. Можливі варіанти дослідницької роботи у виші. Вимоги до оформлення науково-дослідницької роботи. Структура дослідницької роботи: титульний аркуш, зміст, перелік умовних позначень і скорочень, вступ, основна частина, висновки, список використаної літератури, додатки (за потреби). Вимоги до оформлення тез дослідження.

Науковий стиль викладення матеріалу. Структурування і подання думок. Критичне мислення. Аргументація під час написання тексту. Логічні закони у побудові аргументації в тексті науково-дослідницької роботи. Структура логічного доведення.

Практична частина. Виконання науково-дослідницької роботи за індивідуальними планами здобувачів освіти. Написання й оформлення науково-дослідницької роботи: вступна частина, її структурування; опрацювання наукової літератури, джерел; систематизація зібраного матеріалу; укладання розділів; оформлення посилань на опрацьовану наукову літературу; формулювання висновків до кожного розділу. Удосконалення наукових напрацювань минулих років. Підготовка наукового дослідження до публікації у вигляді наукових і науково-популярних статей. Написання і редагування статей, рецензування.

Вправи на побудову аргументації у тексті науково-дослідницької роботи. Тренінг на добір аргументів для захисту власного судження. Редагування чернетки науково-дослідницької роботи. Підготовка й оформлення тексту науково-дослідницької роботи.

3.6. Наукова дискусія (9 годин)

Теоретична частина. Правила ведення наукової дискусії. Діалог як форма генези наукового знання. Конфронтація та опонування у науковій дискусії. Психологічна підготовка до публічних виступів і дискусій.

Основи ораторського мистецтва. Характеристики голосу промовця: інтонація, дикція, темп мовлення, артикуляція. Дихання під час виступу. Аудиторний шок і засоби його подолання. Загальні правила ведення дискусії. Мистецтво ставити запитання. Мистецтво відповідати на запитання.

Практична частина. Удосконалення риторичних прийомів, психологічної витримки під час публічних виступів і дискусій.

Обговорення результатів досліджень. Дискусія стосовно наукових результатів. Порівняння гіпотез, висунутих під час роботи, з результатами експериментів або фактами – підтверджуються чи спростовуються, стають твердженнями. Обговорення випадку, коли висунуті гіпотези не підтверджуються, тобто завдання роботи не виконане.

3.7. Представлення і захист науково-дослідницької роботи (9 годин)

Теоретична частина. Вимоги до публічного виступу. Структура доповіді. Поради промовцеві. Методи викладення матеріалу. Правила складання й оформлення презентацій. Використання різноманітних комп'ютерних програм для підготовки презентацій.

Практична частина. Підготовка до захисту учнівських науково-дослідницьких робіт: створення доповідей, мультимедійного супроводу, наочних матеріалів.

Оприлюднення доповіді та презентації за результатами науково-дослідницької роботи. Рольова гра «Захист науково-дослідницької роботи», розподіл ролей між вихованцями («доповідач», «опонент», «керівник», «критик»). План гри: виступ із доповіддю, постановка запитань до неї, відповіді на запитання, виступи опонентів. Підбиття підсумків, аналіз проведених дискусій.

Розділ 4. Освітня та презентаційна діяльність (18 годин)

4.1. Освітня діяльність (9 годин)

Теоретична частина. Зустрічі з науковцями. Експерсії до музеїв. Наукові читання, лекторії, тематичні заходи.

Практична частина. Наукові читання, тематичні заходи.

4.2. Презентаційна діяльність (9 годин)

Практична частина. Участь у конференціях, конкурсах, олімпіадах. Оформлення щоденника гуртківця, написання звітів, створення мультимедійних презентацій про відвідування музеїв, культурних споруд тощо.

Підсумок (3 години)

Теоретична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка за навчальний рік та весь період навчання. Рекомендації щодо подальшої дослідницької роботи.

Практична частина. Наукова конференція – презентація кращих учнівських науково-дослідницьких робіт.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Здобувачі освіти мають знати:

- правила техніки безпеки і безпеки життєдіяльності; правила поведінки у навчальному закладі, кабінеті; правила санітарії та гігієни під час роботи за комп'ютером;
- основні ідеї та розпізнавати відповідну інформацію в ході бесід;
- наміри мовця і комунікативні наслідки його висловлювання;
- основні граматичні аспекти, що відповідають базовому рівню володіння кримськотатарською мовою та визначені програмою;
- особливості розвитку кримськотатарської літератури ХХ століття;
- специфіку розвитку кримськотатарської літератури початку ХХІ століття;
- основні вимоги до наукових і науково-популярних статей, поняття авторського і друкованого аркуша.

Здобувачі освіти мають уміти:

- дотримуватися правил техніки безпеки і безпеки життєдіяльності; правил поведінки у навчальному закладі, кабінеті; правил санітарії та гігієни під час роботи за комп'ютером;
- читати зі словником і без словника автентичні тексти, щоб отримувати інформацію різного характеру;
- виокремлювати у процесі читання основну інформацію;
- писати твори і тексти різного спрямування;
- оперувати синонімічними граматичними та лексичними формами, вживати фразеологічні вирази, дотримуватися правил кримськотатарського синтаксису;
- грамотно, логічно і змістовно викладати свої знання, думки, оцінки;
- вживати наукову термінологію;

- працювати над завданнями індивідуально та в колективі;
- виважено, змістовно вести дискусію;
- публічно виступати, брати активну участь у колективно-мобілізаційному обговоренні порушеного питання чи проблеми;
- працювати з текстом наукового, науково-популярного чи навчального видання;
- аналізувати джерела, ставити до них певні евристичні запитання і давати на них відповіді;
- виявляти причинно-наслідкові зв'язки;
- надавати стислу і розгорнуту характеристику історичного явища, події чи процесу;
- правильно визначати значення і роль тієї чи іншої події, процесу, явища;
- об'єктивно оцінювати роль того чи іншого історичного діяча;
- складати порівняльні таблиці;
- висловлювати власні міркування щодо тих чи інших подій, явищ, процесів;
- критично оцінювати ті чи інші судження;
- визначати актуальні проблеми сучасної філології, формувати відповідно до них теми дослідницьких робіт;
- формувати мету і завдання дослідження, обґрунтовувати актуальність, хронологічні та географічні межі роботи;
- визначати практичне значення, доводити наукову новизну;
- шукати необхідну наукову інформацію і джерельне забезпечення;
- самостійно планувати етапи роботи, складати план-проспект;
- структурувати наукову працю, добираючи до підрозділів необхідний фактологічний матеріал;
- аналітично обмірковувати поданий фактичний матеріал;
- робити узагальнення і формулювати висновки до наукового дослідження;
- укладати список використаної літератури;
- укладати додатки до наукової праці;

- редагувати і корегувати текст;
- оформлювати роботу відповідно до наявних технічних умов;
- оформлювати наочні матеріали;
- створювати мультимедійні презентації;
- складати план захисту науково-дослідницької роботи і виголошувати доповідь;
- аналізувати власні помилки і знаходити шляхи їх усунення;
- писати науково-популярні статті і шукати шляхи практичного втілення результатів роботи (виступати на конференціях, доповнювати експозиції музеїв і тематичних виставок тощо);
- окреслювати перспективи своєї наукової діяльності.

Здобувачі освіти мають набути досвіду:

- розширювати хронологічні та географічні межі джерельної бази;
- виділяти окремі аспекти, поглиблювати аналіз;
- виконувати редакційно-стилістичну роботу;
- готувати наукові дослідження до публікації у вигляді наукових та науково-популярних статей;
- готуватися до захисту учнівських науково-дослідницьких робіт (створювати доповіді, мультимедійний супровід, наочні матеріали);
- вдосконалювати риторичні прийоми, психологічну витримку під час публічних виступів і дискусій;
- брати участь у конференціях, конкурсах, олімпіадах, виставках.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ОБЛАДНАННЯ

Прилади, пристосування	К-сть, шт.
Персональний комп'ютер	За кількістю учнів
Екран для демонстрації	1
Мультимедійний проектор	1
Інтерактивна дошка	1
Принтер	1
Сканер	1
USB-флеш-накопичувач	За потребою
Канцелярські вироби, інструменти і матеріали	К-сть, шт.
Ватман А-1	30 аркушів
Папір друкарський	За потребою
Ручки кулькові	За потребою
Олівці креслярські	За потребою
Олівці кольорові	За потребою
Фломастери	За потребою
Ножиці	За потребою
Гумка	За потребою
Клей	За потребою
Скріпки, кнопки	За потребою
Папки	За потребою

ЛІТЕРАТУРА

1. Алиева Л. А. 7-нджи сыныф ичюн ана тили дерслерининъ конспектлери. Ана тили оджалары ичюн методик къуланма / Л. А. Алиева. Симферополь : Крымучпедгиз, 2011. 186 с.
2. Алиева Л. А. Ана тили оджалары ичюн методик къуланма : методическое пособие для учителей крымскотатарского языка и литературы (фонетика, лексикология, фразеология) / Л. А. Алиева. Симферополь : Крымучпедгиз, 1997. 68 с.
3. Алиева Л. А. Къырымтатар тили усулшынаслыгъы истилаларынынъ изаат лугъаты / Л. А. Алиева. Симферополь : Крымучпедгиз, 1999. 48 с.
4. Алиева Л. А. Къырымтатар тилини огретюв усулшынаслыгъы / Л. А. Алиева. Симферополь : Крымучпедгиз, 1998. 128 с.
5. Алиева Л. А. Подготовительно-речевые и собственно речевые упражнения для обучения крымскотатарской устной речи / Л. А. Алиева. *Культура народов Причерноморья*. № 182. 2010. С. 141–143.
6. Алиева Л. А. Речевые и учебно-речевые ситуации в формировании коммуникативной компетенции школьников на уроках крымскотатарского языка / Л. А. Алиева. *Культура народов Причерноморья*. № 161. 2009. С. 173–176.
7. Алиева Л. А. Тасильнинъ темель ташы-догъру тизильген программадыр / Л. А. Алиева. *Къырым*. № 24 (358). 1996. С. 2.
8. Алиева Л. А. Лингвистические и социолингвистические вопросы оптимизации обучения крымскотатарскому языку учащихся общеобразовательной школы / Л. А. Алиева // IX Международная научно-практическая конференция «Наука и образование – 2006». Днепропетровск, 23–25 января 2006 года. С. 165–173.
9. Алядин Шамиль. Мердивен. Кримськотатарська проза украинською. Київ : Майстер Книг, 2018. 297 с.
10. Болат Ю. Алим. Роман. Акъмесджит : Тарпан, 2009. 383 с.
11. Болат Ю. Алім. Роман. Кримськотатарська проза українською. Київ : Майстер Книг, 2019. 178 с.

12. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392.

13. Интегрирленген курсу боюнджа кырымтатар ве четэль әдебияты. 5–12 сыныфлар. Умумтасиль окъув юртлары ичюн программа / С. М. Акимова. Симферополь : Кырым девлет окъув педагогика нешрияты, 2005. 64 с.

14. I народився день. Кримськотатарська проза українською. Київ : Майстер Книг, 2018. 357 с.

15. Керим И. Кырымтатар әдебияты. Юкъары сыныф талебелери ве филология факультетлери студентлери ичюн кьуланма дерслик. Акъмесджит, 1995.

16. Керим И. Эки асыр арасында. На стыке веков. (XIX асырнынъ сонъу ве XX асырнынъ башларында иджат эткен кырымтатар языджи ве шаирлернинъ фоторесимлери ве кыскъадан терджимейи аллары). Симферополь, 1995.

17. Крымскотатарская литература. Сборник произведений фольклора и литературы VIII–XX вв. / Л. С. Юнусова. Симферополь : Доля, 2002.

18. Кырымтатар тили. 5–12 сыныфлар. Умумтасиль окъув юртлары ичюн программа / М. И. Алидинова. Симферополь : Кырым девлет окъув педагогика нешрияты, 2005. 40 с.

19. Меметов А. М. Кырымтатар тили. 5-инджи сыныф ичюн дерслик / А. М. Меметов, Л. А. Алиева, И. А. Меметов. Симферополь : Кырым девлет окъув педагогика нешрияты, 2001. 208 с.

20. Меметов А. М. Кырымтатар тили. 6-нджы сыныф ичюн дерслик / А. М. Меметов, Л. А. Алиева, И. А. Меметов. Симферополь : Кырым девлет окъув педагогика нешрияты, 2001. 168 с.

21. Меметов А. М. Кырымтатар тили. 7-нджы сыныф ичюн дерслик. 2-нджы гъайрыдан ишленильген, кенишлетильген ве толдурылгъан нешир / А. М. Меметов, Л. А. Алиева. Симферополь : КъДЖИ «Кырымдевокъувпед нешир» нешрияты, 2007. 168 с.

22. Меметов А. М. Кырымтатар тили. 8-нджы сыныф ичюн дерслик. 2-нджы гъайрыдан ишленильген, кенишлетильген ве толдурылгъан нешир / А. М. Меметов, Л. А. Алиева, Э. С. Акъмоллаев, Э. К. Зайниев. Симферополь : КъДЖИ «Кырымдевокъувпед нешир» нешрияты, 2008. 192 с.

23. Меметов А. М. Къырымтатар тили. 9-нджы сыныф ичюн дерслик / А. М. Меметов, Л. А. Алиева, Э. С. Акъмоллаев. Симферополь : КъДжИ «Къырымдевокъувпед нешир» неширяты, 2009. 208 с.

24. Меметов А. М. Къырымтатар тили. Окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан мектеплернинъ 6-нджы сыныфы ичюн дерслик / А. М. Меметов, Л. А. Алиева. Симферополь : Крымучпедгиз, 2006. 176 с.

25. Меметов А. М. Къырымтатар тили. Окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан мектеплернинъ 7-нджи сыныфы ичюн дерслик / А. М. Меметов, Л. А. Алиева. Симферополь : Крымучпедгиз, 2002. 152 с.

26. Меметов А. М. Къырымтатар тили. Окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан мектеплернинъ 8-нджи сыныфы ичюн дерслик / А. М. Меметов, Л. А. Алиева. Симферополь : Крымучпедгиз, 2007. 168 с.

27. Меметов А. М. Къырымтатар тили. Окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан мектеплернинъ 9-нджы сыныфы ичюн дерслик / А. М. Меметов, Л. А. Алиева. Симферополь : Крымучпедгиз, 2007. 128 с.

28. Меметов А. М. Къырымтатар тили. Окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан мектеплернинъ 8-инджи сыныфы ичюн дерслик / А. М. Меметов, Л. А. Алиева, Э. С. Акъмоллаев. Симферополь : Крымучпедгиз, 2008. 192 с.

29. Меметов А. М. Къырымтатар тили. Окъутув къырымтатар тилинде алып барылгъан мектеплернинъ 9-ынджи сыныфы ичюн дерслик / А. М. Меметов, Л. А. Алиева, Э. С. Акъмоллаев. Симферополь : Крымучпедгиз, 2009. 208 с.

30. Навчальні програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям. Основи науково-дослідницької діяльності / О. О. Артем'єва, Г. А. Литвинцова, С. О. Лихота. Київ, 2018. 50 с.

31. Окрушина сонця. Антологія кримськотатарської поезії XIII–XX століть / Упорядники М. Мірошниченко, Ю. Кандим. Київ, 2003. 792 с.

32. Самотній пілігрим. Сучасна кримськотатарська проза / упорядкування В. Даниленка. Київ : Видавець В. Даниленко, 2003. 420 с.

33. Умумтасиль окъув юртлары ичюн программалар. Къырымтатар тили ве эдебияты. 5–11 сыныфлар / А. М. Яяева,

Л. А. Алиева, Г. Э. Муртазаева. Симферополь : Къырым девлет окъув педагогика нешрияты, 2003. 176 с.

34. Яева А. М. ве башкъ. Диктантлар джыйынтыгъы. Симферополь, 1999. С. 5–11.

35. Яева А. М. Къырымтатар тили ве эдебияты боюнджа мектеп программасы / А. М. Яева, Л. А. Алиева, Г. Э. Муртазаева. Симферополь : Крымчупедгиз, 2003. 176 с.

Навчальне видання

Сеітяг'яева Таміла Решатівна

**Навчальна програма
«Кримськотатарська мова і література»**

Три роки навчання

Дослідницько-експериментальний напрям

Відповідальний за випуск *О. В. Лісовий*
Редагування *А. Р. Саїбова*
Верстання, дизайн обкладинки *О. А. Жупанська*

Формат 60×84/16. Папір офсетний 80 г/м².

Друк цифровий. Ум. друк. арк. 3,02.

Наклад 300 прим.

Видавництво: Національний центр «Мала академія наук України»
Кловський узвіз, буд. 8, м. Київ, 01021

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 6999 від 04.12.2019.

